

Magda Ursache

FOTOGRAFII CU ZIMȚI

„Cine depune mărturie pentru martor?”
Paul Celan

Mai avea multe de spus. Am fost de față la Casa cu absidă, când scriitorii iașiți i-au aniversat împlinirea a 70 de ani. Vârsta care nu i se părea lui Corneliu Ștefanache greu de dus, cum a și declarat. Altele, 80, 85, 90, ar fi vârste greu de purtat. Din nefericire, cei 75 de ani i-au apăsât prea tare umerii. Nu i-a mai putut duce.

Am vrut să vorbesc atunci, la aniversară, dar în târgul nostru, dulcele, rolurile au fost împărțite și împărțite au rămas. Foștii stalinizanți de la „Iașul nou” rămân pe val; revoluția *golpe* (cum se vede și de peste ocean) le-a păstrat locurile în față; arta lor materialistă (de la materialism dialectic) e recompensată generos cu salarii de merit. Iar reporterii socialiști, oameni submediocri, dispuși să se lase îndoctrinați, dar și să îndoctrineze, țin cursuri de gazetărie la Universitate, ca profesori. Recursul la pix e soluția mea, mereu la îndemână când nu pot vorbi. I-am scris lui Corneliu Ștefanache, într-o revistă vrânceană, o *scrisoare de dragoste*. Mi-a mulțumit la telefon cu voce tremurată și mi-a promis c-o va transcrie în jurnal. Reproduc textul *ad litteram*. Asta am scris atunci și n-am de dat vreo dezmințire:

Ca să pot scrie despre gazetarul Corneliu Ștefanache, ar trebui schițat (pentru generația nouă, care habar n-are ce înseamnă dosar, origine socială, apartenență de clasă) cadrul anilor șaizeci, când cenzura aplica prompt profilaxia marxist-leninistă, când factorii politici cu orientare beton miroseau orice urmă de individualism (se gândea unic), de simboluri antipartinice, de viziune negatoare a socialismului, de misticism, de erotism...

Neimpresionat de „aparatură” și de indicațiile lui, Corneliu Ștefanache a încercat tot timpul să strecoare corectări de „directivare”, să pună surdină angajărilor lozincarde, stilului pompieristic.

Când a apărut „Cronica”, „Iașul literar” poreclit „Iașul” îi mai presa pe poeți cu codul categoriilor proletculte: dârz, treaz, harnic și modest, pentru tovarăș de steag; hâd, mocirlos, putred, molipsitor, pentru dușmanul de clasă. De ce-au debutat poeții șaizeciști (excepțiile sunt de număr pe degetele unei mâini) așa cum au debutat? Cu imne de slavă Puterii? Voiau într-adevăr să compună „simfonia ciocanelor” sau cine plătește comandă și muzica? Și de ce prozatorii trebuiau „să intre în priză la cotidian”? Pentru că temele erau impuse de sus, prin „circulară”.

Corneliu Ștefanache (capul revistei „Cronica”, deși, pe hârtie, unul dintre adjuncți) s-a agățat, în scurtul inter-

val de dezgheț până-n tezele din '71, de „varietatea stilurilor”, ca nouă directivă. Cât o fi regretat Ceaușescu-Ody că i-a scăpat sintagma asta! N-au fost în genul lui Corneliu Ștefanache nici pasivitatea, nici prudența. Nu-i agreea pe făcătorii de canon ideologic și le-o spunea într-un săptămânal – da! – politic-cultural, din chenarul rubricii sale, în deschiderea paginii a doua. Îi ura pe oportuniștii de stînga (Ignea, Costea, Istrati), așa cum îi urăște acum pe oportuniștii de dreapta. Sine ira nu intra în viziunea lui de polemist.

Socot că aici ar fi necesar să mă întorc la debutul meu, care ar fi trebuit să se întâmple în '67, când eram studentă în anul ultim. Făcusem o lucrare ambițioasă despre Iorga (moment: pe Blaga nu l-am studiat în facultate, era „nevalabil ideologic”; Crohmălniceanu îl mai ocăra rău pe A.E. Baconsky pentru că s-ar fi lăsat „deviat” de același Blaga). Așadar, m-am dus la „Iașul”. Când mi s-a respins articolul, am înțeles că trebuiau făcute compromisuri de tip dogmatic ca să intri sub tipar.

„Zici că ești studentă la Filo? Și de ce l-ai ales pe Iorga, tovarășico? Iorga e depășit”.

Și cine l-a depășit? Dumneata? Regret și acum că nu i-am dat „responsabilului cu critica” replica asta. N-a citit o frază. Nu i-a convenit tema și gata. Într-un târziu, a eșuat, în fine, la institutul de cercetare, un cimitir, pe atunci, al elefanților culturali. Articolul despre Iorga a apărut în „Ateneu”.

„Iscălitoresei” de note și de recenzii care eram în '68, Corneliu Ștefanache i-a incredințat cronica literară. Totdeauna a fost generos cu tinerii. Din păcate, cei pe care i-a sprijinit să crească și să-nflorească nu i-au fost recunoscători. O vreme a devenit „infractor” și a fost judecat ca atare tocmai de „oamenii” lui. L-au scos din șefia „Convorbirilor literare”, iar atunci exclus era egal cu distrus. Cei care cultivaseră ura de clasă ca motor al artei cu sens unic s-au bucurat. Numai că pe Corneliu Ștefanache debarcarea asta nu l-a distrus. Și cine știe dacă n-a fost mai bine să plece din presa ceaușie: nu s-a lăsat împins spre compromisuri umiltoare. S-a apărat cu cărțile Bibliotecii Centrale Universitare și a continuat să pună adevărul lui pe hârtie. Să pui adevărul pe hârtie înseamnă și risc, și pericol. Nici biblioteca nu era loc ferit. Procesul cărții acuzate, Un om norocos de Octavian Paler, s-a ținut într-o bibliotecă din București: „M. Sadoveanu”. Cât pe ce să se repete și la Iași, în B.C.U. „Mihai Eminescu”, dacă n-ar fi refuzat directorul: Corneliu Ștefanache.

Dar să mă-ntorc la „Cronica”. Nu era de colea să „driblezi” îndrumarea PCR sub nasul vigilent al cenzurii: șurubul se tot strângea, deși făceam exerciții de

supraviețuire. Un altfel de scris-citit: printre, pe sub rânduri și pe deasupra lor. Ce satisfacție subversivă! După Ștefanache, revista a intrat în unghi mort. Și încă nu venise la conducere Ion profesor Țăranu (1979), mai intolerant decât un molah.

Corneliu Ștefanache avea vocația de-a fluiera în biserică, într-un timp al neputinței de-a alege, de-a citi, de pildă, pe Soljenițin la vedere (el mi l-a împrumutat).

Precipita silabele și intra în stare de atac:

„Hai să zguduim târgul. Formulează 10 întrebări shocking pentru o anchetă: Cultura elevului”.

Rostea citate Ceau pentru camuflaj, pentru acoperire. Cu godzilele staliniste era sever, pe claxonisti îi disprețuia. Unul a venit să-i ceară socoteală că nu-l publicase. Corneliu Ștefanache l-a dat afară. De indignare, individul a greșit ușa și s-a năpustit în debaraua cu mățuri și găleți, unde-i era locul.

Corneliu Ștefanache profita de orice perioadă de relaxare ideologică să mai strecoare o semnătură de valoare, interzisă până atunci (Noica, Marino, Comarnescu), alte teme decât Marxismul – umanism integral sau Partinitate și creație. Era mereu în ring: lovea și încasa. Sigur, mai obosea și el. Demagogia lasă sechele, compromisurile nu trec ca gripa, dar măcar încerca să facă gazetărie nu cu pumnul-gură, ci cu pumnul-masa cenzurii. Colectivismul socialist îl înăbușea, ditirambii pentru Putere – la fel. Oi fi subiectivă pentru că mi-a încredințat rubrica de cronică literară? Oi fi. Dar nu mi-a impus despre cine să scriu. Mi-am băgat mâna-n foc, în '68, pentru talentul lui Cezar Ivănescu și, după '70, pentru Mihai Ursachi, Emil Brumar, Ioanid Romanescu. M-a lăsat s-o fac.

După ce scaunul incomodului Corneliu Ștefanache a fost eliberat prin intrigă-atac, la revistă au fost preferați condeierii șterși („Scrie, dar vezi ce scrii”; „Citatul din Ceaușescu unde-i?”). Bădia Leon convorbea în reportaje cu omul muncii, cu Ilenuța tractorista și cu Aurica turnătoarea. Nu omitea referința obligatorie la Documentele de Partid. Plutonul „militanților” s-a întărit.

În faza Corneliu Ștefanache, „organele” se mulțumeau (sau erau convinse s-o facă, după bătălii crâncene) cu adeviziuni formale. După Corneliu Ștefanache, se pândeau orice ezitare ideologică, orice subiect subversiv, orice strănut contra vântului socialist. Redactorul șef, Liviu Leonte, paradoxal, a înlocuit cenzura. „Cronica” era plină de fitile în timpul lui Corneliu Ștefanache. După ce l-au „rotat”, a încetat și Fitiada. Urmașii în scaunul de șef au curățat revista de scame ideologice până au curățat-o de tot: „Biletul la control!” „Temele majore”, trasate de Dumitru Popescu, „Dumnezeul” de roșu al presei, au fost acceptate fără crâcnet. S-a cântat în struna celor cu pâinea și cuțit(aru)l, mai ceva ca la cotidianul „Flacăra Iașului”.

Acum, în foiletoanele lui de la „Evenimentul” ieșean, Corneliu Ștefanache face ce știe el să facă: „eu voi da samă de ale mele câte scriu. Un depășit Miron Costin, n-așa? Nu mai e în chestie!

Dar dacă e?

După apariția *Scrisorii*, am primit câteva telefoane apăsate-dezaprobatore de la vreo doi co-breslași. „E

singurul tău articol pe care nu l-am putut citi”, mi-a spus un dușman al lui pe viață (și pe moartea lui Ștefanache). Nu-i mai dau numele. N-are nici o îndoială etică în ce-l privește, deși a contribuit mult la îmbogățirea sinistrei retorici a poeziei partinice. Și-a amintit în fals (și publicat în presă) că, la o înmormântare, Corneliu Ștefanache purta ciorapi roșii. Acuza derapează deseori, în târgul nostru, în calomnie.

„N-am avut niciodată așa ceva, ciorapi roșii, s-a revoltat Corneliu Ștefanache, negru de supărare. Tocmai asta o face pe poetul erect, pe redactorul erect, ba chiar d-disident, când Fecalan a făcut saltul de la Poșta redacției în pagina I a revistei?” Avea și condei ascuțit și gură... citrică prozatorul Ștefanache.

Din *simili(ati)tudini*, discutăm despre cei care își creaseră noi reflexe culturale, la fel de oportuniste ca antărț. Despre nomenclaturologii cu rubedenii în posturi de comandă, de execuție. El, care a sfidat tabu-ul în „iepocă”, l-a sfidat și ex-socialist. Ne amuzam comentând „repetabila scenă a balconului” (îi mulțumesc lui Dumitru Solomon!) din '68 și din '89 și-mi promitea c-o să scrie romanul revoluției. „Un roman de la Petre Roman?”, râdeam eu. L-o fi scris? O fi vorba despre asta în *Sovedania valetului?* Poate că Polirom se va grăbi și-i va edita cartea. Dacă n-a făcut-o antum, măcar postum.

Și pentru că „douămiiști” vorbesc la hurtă despre „expirații” care au scris după metoda realismului socialist, nu mi se pare inutil să revin asupra cadrului de „iepocă”. Mai ales că unor re-ciclați li se iartă păcatele, în timp ce alții sunt împinși, periodic, spre zidul infamiei sau li se dă *exit* din literatură. Unii dintre acești „expirați” pot da lecții tinerilor pentru că o pot face: în răspăr cu „indicațiile”, au înființat reviste și edituri. Și pot corija afirmațiile negaționiștilor pentru că am fost ceea ce Ciprian Șiulea numește victimă *soft* a comunismului: nu m-au arestat pentru o greșeală de tipar, dar am rămas fără drept de expresie pînă s-a prăbușit Ceaușescu. Am fost frustrată social, înregistrând în cartea de muncă ani de șomaj. Cine provoca ostilitatea „organelor” n-avea vreo șansă de reușită. Scria Churchill, personaj istoric pe care nu-l apreciez: „Slăbiciunea capitalismului constă în faptul că împarte în mod egal binecuvântările”. N-a trăit în socialism! „Egalitatea șanselor” însemna: unora binecuvântări, altora – opreliști.

Prea multă vreme, n-a existat decât o revistă de (prolet)cultură, „Iașul literar”, condusă de un muncitor fruntaș, „omul cu părul cărunt” ca și femeia din filmul chinezesc. Scriitorii erau temeinic ținuți în ham (milițienii ideologici erau la Iași mai vigilenți decât la Cluj ori la Bacău, de pildă), să nu „devieze”, să nu se „abată”, critica trebuia să laude cărți valabile ideologic. Când a apărut revista „Cronica”, deși Direcția Presei – citește Cenzura! – funcționa cu toate motoarele, Corneliu Ștefanache s-a opus directivelor. Până la tezele din '71, a uzat de argumentul varietății stilurilor, profitând de orice interval de dezgheț ideologic, pândind orice liberalizare.

Am mai spus-o: era faza „cutezătorii” a „Cronicii”, când în revistă apăreau constant semnături până atunci interzise, scriitori ieșiți din reclusiune, ca Noica, Marino. Val Gheorghiu îl adusese în pagina de artă pe Petru

Comarnescu. A apărut și Mircea Eliade, cu nuvela *Podul*, prima oară după „cotitura” din august, 23. Ce sarcastic-amar râdea Corneliu Ștefanache de data lui de naștere!

De precizat: erau anii când Marino șoma, când lui Noica i s-a dat, cu greu, un post la Centrul de Logică al Academiei RSR, unde trona „academicianul nulian” (I.C. Gulian).

Ca redactor la secția poezie, publicam, de câte ori puteam, Mihai Ursachi, Emil Brumar, Ioanid Romanescu, Ovidiu Genaru, Sergiu Adam, favoriții mei. În ciuda protestelor lui N. Barbu, apărea mai puțin Țatomir și puțin spre deloc Haralambie Tugui și alți „zilieri ai organelor literare”, cum le spune Vasile Spiridon, ca Ion Puha *et alii*.

Când Ștefanache m-a angajat la „Cronica” în '68, după ce debutasem (la sugestia lui Dan Laurențiu) cu o recenzie la *Rod* de Cezar Ivănescu, echipa redacțională părea bine sudată. Pe urmă, au început invidiile, uneltirile, răfuielele, pentru numirea redactorului șef. Îmi amintesc de o celebră ședință, când Corneliu Ștefanache ne-a cerut să ne exprimăm opinia despre amestecul Cabinetului de partid în treburile redacției. Am scris Procesul Verbal. Mai toți au fost de părere că nu trebuie să executăm automat indicațiile, să nu acceptăm teme impuse (cum făcea, mai târziu, Leonte).

„B-bine, a conchis Ștefanache. Magda, dă la bățut la mașină Procesul Verbal, să meargă la Partid”.

A urmat marea retractare: mulți au venit să-și verifice textul și să îndulcească strategic ce susținuseră. Nu degeaba spune Lenin că „intelectualii nu sînt spuma societății, ci *balaga* ei”. Am folosit un eufemism: cuvântul leninist e *glavno*, pe care nu-l mai traduc.

Doamne, de câte ori am repovestit împreună ședința asta:

„M-maicuseamă Sturzu a venit să-și modifice spusa”.

„Și Friduș: nu că nu că nu eu...”

Ștefanache m-a asigurat că mostra asta de lașitate, de acrobație politică a notat-o în Jurnal. Cu Procesul meu verbal cu tot.

Pentru cei care n-au idee ce înseamnă să-ți controleze textele PCR: (vezi *Cei care au scris...* de Lucian Dumbravă) la „lașul nou”, Aurel Loghin trimitea indicații din pelerinajul (obligatoriu pentru carieră) moscovit. Labiș, ocărât azi ca un comunist, și-a dat demisia de la „Gazeta literară” pentru că nu era lăsat să facă ce trebuia să facă el ca redactor. Ceilalți, Camil Baltazar, Violeta Zamfirescu, Al. Andrițoiu n-au comis gestul lui Labiș. Redactori șefi adjuncți erau, atunci: Paul Georgescu, G. Macovescu, Savin Bratu, Crohmălniceanu și Vicu Mândra. Paul Georgescu (reconsiderat ca anti-dogmatic) îl poreclise pe Octavian Paler *Paler cu două fețe*, probabil simțindu-l oripilat de dogmatismul stalinist. Un *sărit de pe linie* a fost considerat Paler și mai târziu, când i s-au organizat procese pentru *Un om norocos*. Muncitorul putea să-i spună scriitorului că n-are nevoie de arta lui, ca și cum asta făcea: citea romane de Paler după schimbul doi sau trei.

Până atunci, însă, mai era. „Orientarea” scriitorilor i-a repugnat lui Corneliu Ștefanache, ca și „progresul” literar planificat. Rezistam la politica de dogmatizare a

cenzorilor, duceam războaie cu ei, chit că plana amenințarea cu suprimarea revistei. În fond, cenzura a introdus-o la noi Regulamentul Organic. Se numea „comisia de priveghere” și se ocupa cu „arestuirea de cărți și jurnale scrise în duh răzvrătit”. Iar „direcția tensurală” confiscarea revistei. Tot de la Moscova a venit, după '44, ordinul de luptă cu cultura trecutului. Novicov, care „răspundea” de „lașul nou”, atrăgea atenția cit de periculos e „bacilul culturii Atlanticului” și tot el demasca abaterile: X era cețos, Y era lănced, Z – obscur sau confuz. Poezia clișeizată, despre comunistul stereotip, uniformizat, stas, umplea paginile „lașului literar” sub Ignea, în numele „localismului creator”. „Să cultivăm, tovarăși, arta propagandistică”, ordonase L. Răutu. Și tipograful-agitator D. Ignea urma întocmai îndemnul.

Hărțuielele cu cenzura i-au slăbit poziția lui Corneliu Ștefanache. S-a ales redactor șef nu el, ci Liviu Leonte, proaspăt venit din Franța. După ce-a fost numit profesorul, secvența propagandă, tipărită câr-mâr de Ștefanache, s-a tot lățit în revistă. Partidul comanda mobilizare după mobilizare. Plus că se tăia tot ce părea subversiv. Vorba ceea: „Ce se taie nu se fluieră!”. Realismul socialist era o cămașă de forță pentru cel ce gîndește singur, dar asigura confort sport celor ascultători.

Nu prea mai era de stat la „Cronica”. „Și decii să găti de cale”, cum ar spune Ureche în Letopiset. Corneliu Ștefanache s-a dus să re-construiască revista Uniunii, „Convorbiri literare”, în locul „lașului literar”, scăpând cu greu de „omul cu părul cărunt” și de alți profitori ai contextului social. A cultivat în paginile „Convorbirilor literare” diversitatea culturală, a lansat curajos nume noi. La „Cronica”, reveniseră în pagini autorii de referate mortăcioase de la Universitate; micul procuror proletcult Al. Andriescu, care pupase poala Maicii Rusii și a tătucului, își reluase cronică literară. Doar nu era să-i prefere Leonte pe angajații lui Ștefanache, ci pe flexibili aduși de el. Au fost păstrați inși și inse care n-au scris o recenzie până-n pensie sau care făceau *trombonistică* pe pagina primă. Ce puteam face decât să rîd (cu Val Gheorghiu) de retorica găunoasă a lui Vasile Constantinescu, de Sângeorzan, care scuipa superlative ca o arteziană pentru cei puși în capul trebii de Partid... Lui Aurel Leon i-am sugerat odată să scrie un reportaj despre un țaran care fură un sac de grâu din grăul lui, crescut pe pământul lui și trierat de el. S-a supărat pe mine.

A urmat greșeala de tipar (parcă așteptată de Leonte) care m-a expulzat din redacție.

„În fond, o dată cu tiparul au apărut și greșelile de tipar. Gutenberg a greșit primul”, mi-a spus Ștefanache. „Încerc să te aduc la Convorbiri”.

Terra promessa. N-a mai apucat. A primit o cumplită lovitură (nu spun că nemenită), pe care a suportat-o greu. A suferit enorm, așa l-am citit. A parat, dar nu și-a mai revenit după traumă până la sfârșit. *Miezul și coaja* (1975) s-a dovedit plagiat după romanul lui Michele Prisco, *O spirală de ceață*, tradus și la Univers, în '73.

Scria prea mult. După debutul cu *Cercul de ochi*, EPL, '68, au venit *Zei obosiți*, în '69. '70 i-a adus două romane tipărite: *Dincolo* și *Paralele*; în '72, Premiul USR pentru *Ziua uitării*. Alte două romane în '74, *În așteptarea*

aproapelui și Speranța care ne rămâne. Târgul nostru, cu sufletele lui de femeie, s-a pus pe intrigi și bârfe. S-a zis că a preluat romanul de la altcineva și atunci, pe cale de consecință, nu-s ale lui nici celelalte. A fost scos de la „Convorbiri literare” și s-a văzut singur cu acest necaz. Tinerii colaboratori, ajunși acolo prin el, i-au întors spatele, punându-i la îndoială priceperea literară. Poate că jurnalul va elucida episodul. Înclin să cred, am datele mele, că plagiatul a fost realizat de mână străină (zacusca lui Pruteanu n-a fost nici ea chestie politică, așa cum s-a scuzat el); cred că ludicil italianist i-a făcut figura asta. Repet: nu-i mai puțin vinovat Ștefanache pentru că s-a folosit de un negru literar, dar măcar n-a executat raptul cu mână proprie. A fost salvat de rectorul Mihai Todosia, singurul activist deschis la minte pe care l-am cunoscut, numit întâi director adjunct la BCU și, din '86, director plin.

A continuat să scrie. Muncă tăcută, grea („la proză, cum notează el însuși, faci bătături, îți trebuie stomac tare, nervi sănătoși, o condiție fizică perfectă”), dar și modalitate de-a se feri de întunecarea minții, de sinucidere, ca atâtea personaje ale lui, obsedate de o ruptură de destin, în criză morală și rămase – ca sculptorul din *Zeii obosiți* – fără punct de sprijin. A crezut în terapia confesiunii.

Și mă tem că trebuie să-l contrazic pe Radu Cosașu: „În alt plan, al șmecheriei românești, nici ura, nici fobia

nu-s 100% autentice”. Ba ura *da*. Ștefanache s-a bucurat de ea până-n moarte. Un ziar local vorbea despre biserica Sf. Nicolae plină de scriitori. Publicistica noastră de Cișmigiu (citește de Bucșinescu)! Lăcașul din Copou a fost plin, dar de 17 preoți, în frunte cu episcopul Calinic Botoșăneanul. Unul dintre ei, în cuvântul de adio, pronunța repetat *emefer* în loc de *efemer*. Ce-ar fi zâmbit ironic Corneliu Ștefanache! Doar criticul de artă Valentin Ciucă a salvat onoarea scriitorilor iașiți.

A doua zi după înmormântare, era 13 ianuarie. Din echipa de conducere a „Cronicii” vechi n-a mai rămas în viață decât M.R. Iacoban, înțepat și el, periodic, de iacobini. A murit și revista.

Ce-ar mai fi de spus? Nimic altceva decât să-l repet pe Malraux, că, de la o vreme, viața reală începe să semene cu aceea din cărțile noastre. Unul dintre personajele lui Corneliu Ștefanache duce „dincolo”, pe talpa pantofului, o frunză mică, galbenă. Frunza se afla, cu siguranță, și în sicriul lui. Pentru că *ființa de hârtie* e mai rezistentă decât cea în carne și oase. Și *mâine, și poimâine*, ca să uzez de titlul ultimului său roman, din '88.

Dea Domnul să-i aparțină și minele și poimâinele, să aibă parte de prețuirea ce i se cuvine din partea breslei istoricilor literari. Dea Domnul să-i apară curând *Sposedania valetului*, dar, mai ales, Jurnalul de scriitor convins că toate trec, nu și cărțile.